

Németh György (1956) egyetemi tanár, az ELTE Ókortörténeti Tanszékének vezetője és a Debreceni Egyetem oktatója. Huszonnégy önálló kötete, több mint száz tanulmánya és számos cikke jelent meg magyarul, németül, angolul, franciául és románul.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Az eldobott pajzs (2007/1–2).

Hulladémon, ne légy engedetlen!

Németh György

Különféle kísértetek

A görögök sokféle kísértetben hittek. Voltak közöttük jóindulatú, vagy legalábbis hasznos munkára fogható lelkek, de gonosz, vérszomjas gyilkosok is.¹ Odysseus például az *Odysseia* XI. énekében a holtak árnyaitól kér tanácsot, akik anyagtalanok, ködszerűen lebegnek, és nem lehet őket megfogni. Ők a túlvilágon laknak, ahonnan nem juthatnak vissza a földre. Átkeltek az Acherónon, ami csak azért volt lehetséges, mert a földi hátramaradottak fizikailag vagy legalább rituálisan eltemették őket. Egy tengerbe veszett matróz *kenotaphiont*, üres sírt kapott a szárazföldön, hogy lelke ne járjon vissza kísértetni. Ennek a teljes görög-római ókoron át kimutatható, elterjedt elképzelésnek az alapján úgy hihetnénk, hogy az eltemetett halottak lelke már nem jelenhetett meg a földön, sőt, ahogy a *nekromanteia*-jelenetekben látjuk, még ha erőszakkal meg is idézik őket, szeretnének minél hamarabb visszatérni örök nyugalomukba.² De hogyan és miért lehet megidézni egy halottat? Milyen módon lehet valakit, még ha rövid időre is, visszahozni az alvilágból? És ha visszatért, milyen formában? Saját testében, vagy ködképként? Csak beszélni, vagy cselekedni is tudott?

Ennek a szellemhitnek az egyik fontos szereplője a *nekydaimón*, vagyis a hulladémon. Nagyon határozottan el kell választani egymástól három hasonló kísértetet, a Gelló típusút, a *nekydaimónt* és a *nekromanteiák* főszereplőjét. Gelló fiatal lány volt, aki még nem ment férjhez, és gyermeket sem szült, amikor elragadta a halál.³ Vagyis igazi *aóros*, idő előtt elhunyt lélek volt. Gelló azonban nem akart lemondani a gyerekekről, ezért visszajárt, és gyerekeket gyilkolt, hogy lelküket magával vigye. Gelló tehát saját elhatározásából jött fel a földre, erre képesnek is mutatkozott, és ereje volt fizikailag bántalmazni másokat, amiből arra következtethetünk, hogy volt valamilyen anyagi teste. Ugyanakkor Gellót eltemették. Mivel magyarázható tehát sajátos, halál utáni ámokfutása?

Arról lehet szó, hogy egy *aóros* nem élte végig azt az időt a földön, ami ki volt számára jelölve.⁴ Végso órája egy baleset, öngyilkosság vagy egy bűntény következtében előbb jött el, mint ahogy az isteni terv szerint el kellett volna jönnie, ezért megkapta azt a lehetőséget, hogy eredetileg elrendelt halála időpontjáig visszajárhasson a földre.⁵ Gelló ezt használhatta ki, és ezzel olyan hírnevet szerzett magának, hogy még évszázadokkal később is – amikor már mögötte is örökre bezárult a túlvilág kapuja – vele ijesztgették az anyák a gyermekeiket. Vagyis a földi kirándulásokat csak azok számára akadályozta meg egyszer s mindenkorra a temetés, akik saját órájukban haltak meg.

A *biothanatos* (erőszakos halált halt) vagy röviden *biaios* bizonyosan *aóros* volt, mivel erőszakosan szakították el élete fonálát, és nem élhette végig a számára elrendelt életidőt (vö. PGM IV 334).⁶ Az ilyen *aórosok* között fontos szerepet játszottak a gladiátorok (görögül *monomachos*), akikre életük delelőjén várt többnyire erőszakos haláluk (vö. PGM IV 1390; 1394; 2163; XXXV 18; *monomachés* VII 175). Erre utal a „*monomachosok* és *biaiosok*” fordulat is (PGM IV 1394). A római korban könnyen lehetett friss gladiátorsírokat találni, ez megkönnyítette a varázsló dolgát.

A *nekromanteia* (elterjedtebb, de hibás névformával nekromancia), vagyis hullajóslás során frissen elhunyt, még el nem temetett halott lelkét idézték vissza és kötöt-

Csodálatos szerelmi kényszervarázslat. Végy viaszt (vagy agyagot) egy fazekaskorongról, és gyúrj két figurát (zódion), egy férfit és egy nőt. A férfit ábrázold felfegyverzett Arésként, a baljában tartson egy kardot, amit a nő jobb kulcsontja melletti üregbe szúr. A nő karjai legyenek hátrakötözve, és ő maga térdeljen. A tőle szerzett varázsszert (usia) kösd a figura fejére vagy nyakára. Írd rá a nő testére, amit ki akarsz kényszeríteni, méghozzá **305** a fejére. ISEÉ IAÓ ITHI UNE BRIDÓ LÓTHIÓN NEBUTOSUALÉTH. A jobb fülére: UER MÉCHAN. A balra: LIBABA ÚIMATHOTHÓ. Az arcára: AMUNABRÉO. A jobb szemére: ÓRORMOTHIO AÉTH. A másikra: CHOBUE. A jobb kulcsontjára: ADETA MERU. A jobb karjára: ENE PSA ENESGAR. A másikra: MELCHIU MELCHIEDIA. A kezeire: **315** MELCHAMELCHU AÉL. A mellére a nevet és anyja nevét, a szívére: BALAMIN THÓUTH. Altestére: AOBÉS AÓBAR. A nemi szervére: BLICHIANEOI UÓIA. A fenekére: PISSADARA. A jobb talpára: ELÓ. A másikra: ELÓAIOE. Végy tizenhárom bronztűt, és szúrj egyet az agyába, mondván: „Átszúrom, XX, az agyadat.” Kettőt szúrj a füleibe, kettőt a szemeibe, egyet a szájába, kettőt **325** a beleibe, egyet a kezeibe, kettőt a nemi szervébe, kettőt a talpaiba, minden alkalommal elmondván: „Átszúrom XX adott testrészt, hogy senki másra ne gondoljon egyedül rajtam, XY-on kívül.” Végy egy ólomlemez, írd rá ezt a varázsigét (logos), mondd is ki, és kösd rá a figurákra egy szövőszék fonalával, amire **365** csomót kötöttél, miközben azt a varázsigét mondd, amit ismersz: „Abraszak, kösd meg!” Helyezd el naplementekor egy idő előtt (aóros) vagy erőszakos halállal meghalt (biaios) koporsójába. Tedd mellé az évszak virágait. A leírt **335** és kimondott varázsigé:

„Lehelyezem ezt a kötet (katadesmos) hozzátok, alvilági istenek, YESEMIGADÓN és Kuré Persephoné Ereschigal és Adónis BARBARITHA, alvilági Hermés, Thóuth PHÓKENTAZEPSEU AERCHTHATHU MISKONTAI KALBANACHAMBRÉ, és séus Anubis PSIRINTH, aki a Hadesban lévő kulcsa, alvilági istenek és démonok, idő előtt meghalt férfiak és nők, nőtlenek és szüzek, évek éve, hónapok hónapjai, napok **345** napjai, órák órái. Megeketem e hely valamennyi démonát, segítsetek ennek a démonnak. Serkenj fel nekem, bárki is vagy, akár férfi, akár nő, járj végig minden helyet és utat és házat, és hozd ide és kösd meg (őt)! Vezesd ide XX-et, XX lányát, akitől származnak a nálad lévő varázsszerek (usia), hogy szeressen engem, XY-t, akit XX szült. Ne szeretkezzék se szemből, se hátulról, ne keressen örömet másik férfival, hanem egyedül csak velem, XY-nal, és ne legyen képes XX sem inni, sem enni, **355** sem szeretni, sem kitaró vagy egészséges lenni, ne jöjjön XX-nek álom a szemére, ha csak nem nálam, XY-nál, minthogy megeketlek téged a félelmetes és reszketést kiváltó névre, amely név hallatán megnyílik a föld,

ték időlegesen saját holttestéhez különféle sötét, mágikus eljárásokkal. Az ilyen halott nem önként jön vissza a földre, nem is engedik meg ezt számára a túlvilági hatalmak, hanem a varázsló kényszeríti őt vissza az emberek közé. E kényszer oka a jóslatkérés. A halott lelke, amint ezt többször ki is mondják forrásaink, még nem jutott el a Hadesba, de már rendelkezett bizonyos információkkal, amikkel mi, földi halandók nem. Lucanusnál Erichthó, a thessaliali boszorkány akarta megtudni egy csatatéren talált halottól, hogy mi lesz Pompeius sorsa Pharsalos után. A varázslónő olyan holttestet keresett, amelynek hangképző szervei épek, hogy el is mondhatta azt, amit tud. Fontos tehát, hogy a lélek és a test újból egyesülnek, még ha kényszer hatására és rövid időre is, vagyis a halott saját fizikai valójában jelenik meg és beszél a mágussal. Ugyanezt látjuk Héliodóros *Aithiopiakájában* is (VI. 14–15), ahol a varázslónő saját, csatatéren elesett fiát kelti életre.⁷ Ezek a halottak nem akartak visszatérni közéink, a varázslat szenvedést okoz számukra, és minél előbb szeretnének visszatérni az alvilágba. Igaz, Lucanusnál ez nem is megy olyan egyszerűen, hiszen aki a Moirák határozatát visszafordítja, nem képes újra meghalni: máglyán kell a testét elégetni, hogy újból a holtak közé jusson a lelke.

Mi jellemzi a *nekydaimónokat*? Először is, hogy többnyire névtelenek (a kevés kivételről vö. alább). Gellónak éppúgy mindenki tudta a nevét, mint Philinnionnak, vagy az *Aithiopiaka* elesett katonájának (az olvasó persze nem tudja meg, de az anya, aki felélesztette, tudta). A *nekydaimón* saját kezdeményezésére nem jár fel a napvilágra, erre valószínűleg nem is képes. Nem egyesül testi valójával. Amikor azt olvassuk, hogy meg kell jelennie a varázsló előtt (PGM IV 2061), az lehet árny is. Semmi jel nem utal rá, hogy a koporsóból a holttest kimozdulna. Ugyanakkor a holttest egy darabja varázseszközként kényszerítheti a lelket, hogy megjelenjen a földön:

Ha alászállsz a föld mélyére, a halottak hazájába, küldd el XX-hez⁸ az éjjeli órákban ezt a daimónt, akinek a testéből ezeket a maradványokat a kezemben tartom, éjszaka, jöjjön a parancsodra, a kényszernek engedve, hogy mindent megtegyen nekem, amit csak szívemben kívánok... (PGM IV 445–450).

Egyáltalán, kényszeríteni lehet őket, többek között a büntetés ígéréssel (PGM IV 2065).⁹ A *nekydaimón* megteszi, amire kényszerítik. Elhossa a férfihez a szeretett nőt, és megakadályozza az ellenfél versenyfogatót, hogy célba érjen. A fizikai világban tud tevékenykedni, és ki is ismeri magát ott. Természetes, hogy ért görögül – és hogy egyáltalán hall, és érti az emberi nyelvet. Annyira jól használható e célokra, hogy voltak varázslók, akik egyenesen *paredros*ként használtak *nekydaimónokat* (PGM IV 2085).

Mi is az a *paredros*? Egy emberfeletti hatalommal rendelkező démon, aki valamilyen oknál fogva (varázslat által kényszerítve) egy ember szolgálatába áll. Szinte mindent meg tud tenni, el tud érni, vagyis Aladdin dzsinnjének őst láthatjuk benne. Sajnos azonban egy *paredros* (szó szerint: „mellettem ülő”) megszerzése hihetetlenül bonyolult, hosszadalmas és bizonytalan folyamat. Erről részletesen beszámol a nagy berlini varázspapirusz (PGM I 1–194). A varázslat hatására egy sólyom letesz elénk egy hosszúkás kövecskét, amire fel kell vésni a megadott mágikus jeleket. Miután nyakunkba kötöttük a követ, és a megfelelő eljárásokat elvégeztük, leereszkedik az égből egy csillag. A háztetőre szállt csillag fénye lecsorog, és láthatóvá válik egy angyal, aki azontúl *paredrosunk* lesz. A *paredros* tehát nem egy halott lelke, hanem egy emberfeletti lény. Ezért érdekes, hogy bizonyos mágusok *paredros*ként használták a *nekydaimónokat*, akiknek a megszerzése lényegesen egyszerűbb volt. Mindenesetre annyit bizonyít ez az információ, hogy a hulladémonok is igen sokrétűen alkalmazhatók voltak.

A *nekydaimón* egy dologban hasonlít a Gelló típusú kísértetekhez: *aóros*, vagyis idő előtt meghalt ember volt. Lelke, amíg előre ki nem jelölt halálának időpontja el nem jött, valahol a sír környékén tanyázott.¹⁰ Tehát hiába temették el, az Acherónon vagy nem kelt át, vagy átjárhatott rajta (egy ideig), mint például Philinnion vagy Gelló. Ezért ideális jelölt a gladiátor (*monomachos*) a *nekydaimón*mal folytatott varázslatokhoz. Nemcsak biztosan *biothanatos* volt, vagyis erőszakos halállal halt meg, hanem erős is, különben nem lehetett volna gladiátor. A *nekydaimón*

fizikai vagy lelki ereje tehát szorosan összefügg az egykori test halál pillanatában mutatott erőnlétével.¹¹

A *nekydaimónok* kizárólag a varázspapiruszokon és az átoktáblákon, vagyis az ún. defixiós feliratokat tartalmazó ólomlemezeken fordulnak elő. Szerencse, hogy a *nekydaimónt* ólomlemez segítségével felidéző varázslat „receptjét” megőrizte számunkra egy londoni varázspapirusz (PGM V 305–339).

Mire jó egy *nekydaimón*?

A fennmaradt példák alapján – bár, mint láttuk, a *nekydaimónok* univerzális használatát is említik (PGM IV 2085) – gyakorlatilag két területen vették igénybe a hulladémonok szolgálatait: a szerelmi mágiában és a kocsiversenyeken. Ebből a szempontból a forrásaink anyaga is meghatározónak tűnik: az egyiptomi papiruszokon elsősorban szerelmi mágiával, míg az ólomlemezekon többnyire kocsiversenyek manipulálásával találkozunk (bár akad köztük szerelmi varázslat is, vö. SM 47).¹²

A Karl Preisendanz által összeállított mágikuspapirusz-gyűjteményben 21-szer szerepel a *nekydaimón*, de ebből tíz eset a XVI. papiruszon található. Ez a Kr. u. 1. századi, ma Párizsban őrzött, ismeretlen lelőhelyű (de bizonyosan egyiptomi) papirusz kilenc alkalommal, kisebb-nagyobb mértékig eltérő formában ismétli meg Dioskorus, Tikói lánya fohászát, hogy szeresse őt Sarapión, akit Pasamétra szült. A *nekydaimón* feladata Sarapión kínzása (olvadjon meg a szíve, száradjon ki a vére, stb.), míg csak szerelmétől úzva el nem megy Dioskorushoz. A varázslat sikerét növeli az a hajcsomó, amelyet Dioskorus belecsavart a papiruszba. Ezt a varázsszert (*usia*) nyilvánvalóan Sarapióntól szerezte. A szöveg azzal fejeződik be, hogy a hulladémon teljesítse és hajtsa végre mindazt, ami a papiruszon olvasható. Dioskorus nyilvánvalóan beásta varázspapiruszát egy *aóros* sírjába, ahonnan aztán a 19. században előkerült (az eljárásához vö. PGM V 305–339 a mellékelt fordításban).

A PGM IV receptje nagyon erős szerelmi kényszervarázslatot tartalmaz, ebben az esetben egy nő ellen alkalmazva. A varázsló és az ostromlott nő szobrocskáját el kell készíteni, a női szobrot át kell szűrni 13 bronztüvel, és mindkettőt a papiruszba csavarva kell elásni a sírba (vö. a mellékelt fordítást). Érdekes megjegyezni, hogy egy Kölnben őrzött varázspapiruszt egy agyagedényben, lepecsételve találtak meg, a papiruszba csavarva két összeolvasztott, erotikus pózban ábrázolt viaszfigurával (SM 45). Theón, aki Euphémia szerelmét szerette volna elnyerni, nem a *nekydaimónt*, hanem a sírban fekvő démonokat idézi meg e munkára, ami gyakorlatilag csak terminológiai különbséget jelent. Egy ma a Louvre-ban őrzött, 2-3. századi közép-egyiptomi lelet egy agyagedényben a feliratos ólomlemez mellett egy 9 cm magas, térdeplő, hátrakötött karú női szobrocskát is tartalmazott, amelyet 13 tüvel szűrtak át (SM 47). A szűrésok helye megfelelt a PGM IV szövegében szereplő előírásnak. A *nekydaimónt* a felirat szerint Sarapammón kényszerítette arra, hogy szerezze meg számára Ptolemaisnak a szerelmét, akit Aias (!) szült. A szobrocskák tehát a jobb sorsra érdemes Ptolemaist ábrázolta. Ez a lelet bizonyítja, hogy a receptkönyvek előírásait betű szerint követték a varázslatok alkalmazói.

A PGM VII 1005 általános szolgálatokra kényszeríti a hulladémont, de nem nevezi meg, pontosan miféleké.¹³ A PGM XII 492–495 szerelmi varázsszövege többes számban esketi meg a hulladémonokat. A Berlinben őrzött, 4–5. századi PGM XIX-et egy múmia szájában találták meg, összehajtogatva, benne vörösesbarna hajcsomóval. A varázslat Karósát, Theló lányát kényszerítette, hogy szeresse Apalóst, Theonilla fiát. Apalós a varázsszövegben fenyegetően megjegyzi, hogy „serkenj fel számomra, hulladémon, ne kelljen kényszerítenem téged, hanem hajtsd végre, amit felírtam, és behelyeztem a szádba, mindjárt, mindjárt, gyorsan, gyorsan!”¹⁴

A 3. századi PGM LI papirusz nem megesketi, hanem kéri a *nekydaimónt*, hogy álljon bosszút Neilammón ellenfelein.

amely félelmetes nevet hallván megrettennek a démonok, amely név hallatán a folyók és a sziklák kettészakadnak. Megesketlek téged, hulladémon (nekydaimón), akár férfi, akár nő (vagy), BARBARITHA CHEMBRA BARUCHAMBRA-ra, és ARBAT Abrasax SESENGEN BARPHARANGÉS-ra, és a dicsőséges AÓIA 365 MARI-ra, és MARMAREÓTH MARMARAUÓTH MARECHTHANA AMARZA: MARI-REÓTH-ra. Ne légy engedetlen, hulladémon, velem, az imáimmal és a nevekkel, hanem serkenj csak fel a téged fogva tartó nyugalomból, bárki is vagy, akár férfi, akár nő, járj végig minden helyet és utat és házat, és hozd ide XX-et és fosszad meg italtól, ételtől, és ne engedd, hogy XX más férfival próbáljon meg 375 örömet szerezni magának, még saját férjével sem, egyedül csak velem, XY-nal, hanem vonjad XX-et hajánál, beleinél, lelkénél fogva hozzám, XY-hoz, az idő, az éjszaka és a nappal minden órájában, míg csak el nem jön hozzám, XY-hoz, és elválaszthatatlanul nálam marad XX. Tedd meg, kösd hozzám életem teljes hosszában, és kényszerítsd XX-et, hogy rendelje magát alá, XY alá, és az idők egyetlen óráján át se szakadjon el tőlem, XY-tól. Ha ezt megteszed nekem, gyorsan békét fogok hagyni neked. 385 Én vagyok ugyanis BARBAR Adónai, aki elrejtja a csillagokat, az ég fényesen ragyogó uralkodója, a világ ura aththuin iaththuin selbiuóth: AÓTH SARBATHIUTH IATHTHIERATH ADÓNAI IA RURA BIA BI BIOTHÉ ATHÓTH Sabaóth ÉA NIAPHA AMARACHTHI: SATAMA: ZAUATHTHEIEI SERPHÓ IALADA IALÉ SBÉSI: IATHTHA. MARADTHA: ACHILTHHEE CHOÓO OÉ ÉACHÓ: KANSAOSA: ALKMURI: THYR: THAÓOS: SIECHÉ én vagyok Thóth OSÓMAI: 395 vezesd ide, kösd meg XX-et, hogy szeressen, legyen szerelmes belém, XY-ba, vágjjon (amit szeretnél), merthogy megesketlek téged, hulladémon, a félelmetes és hatalmas IAEÓ BAPHRENEMOUN OTHI LARIKRIPHIA EUEAI PHIRKIRALITHON UOMEN ER PHABÓEAI-ra, hogy vezesd ide hozzám XX-et, és forraszd össze fejét a fejemmel, ajkát az ajkammal, hasát a hasammal, combját a combommal, illeszd össze a feketét a feketével, és szerelmi gyönyöreit 405 XX ossza meg az enyéimmal, XY-ével, míg csak világ a világ.”

Múmia alakú hulladémon egy varázspapiruszon (SM 37)

Aztán írd fel a lemezke másik oldalára a szív formájú (varázsigét) és a mágikus jeleket (charaktér) úgy, ahogyan itt következnek: [rajz és mágikus jelek].

435 A varázslathoz tartozó fohász. A naplemente irányába mondd, kezedben tartván a sírba tett varázsszert:

„A levegőt bejáró szelek fuvallatain szárnyaló, aranyfürtös Hélios, a fáradhatatlan tűz lángját kormányzó, az égi forduló nagy tengelyét körbeforgató, mindent egymagad megteremtő, amit aztán újra szétbontasz, mivel minden elem a te törvényeidnek engedelmeskedve áll össze, amelyek táplálják az egész, négy évszaki éven át a teljes világegyetemet. Hallgass meg, boldog! Mert téged szólítalak, égnek, földnek, chaosnak és Hadésnak az ura, ahol azoknak az embereknek a szelleme (daimón) lakik, akik korábban meglátták a fényt. **445** Most pedig könyörgök hozzád, boldog, halhatatlan, a világ ura! Ha alászállsz a föld mélyére, a halottak hazájába, küldd el XX-hez az éjjeli órákban ezt a démont, akinek a testéből ezeket a maradványokat a kezemben tartom, éjszaka, jöjjön a parancsodra, a kényszernek engedve, hogy mindent megtegyen nekem, amit csak szívemben kívánok, hajtsa végre szelíden, barátságosan, nem táplálva ellenem ellenséges érzelmeket. Ne haragudj rám erős varázsigéimért, mivel te magad rendelted el az emberek számára, hogy kifürkészessék a Moira fonalát, és mindezt a te tanácsaid alapján. **455** A te nevedet szólítom, Hór, akinek a száma azonos a Moirákéval. ACHAIPHÓ THÓTHÓ PHILACHA AIÉ ÉIA IAÉ: ÉIA THÓTHÓ PHILACHA. Légy kegyes hozzám, ósátya, a világrend sarja, aki magadat teremtetted, tűzhozó, aranyfényű, halandóknak világító, a világrend ura, a sosem nyugvó tűz démona, halhatatlan, aranykőr, aki tiszta fényt küld a földre sugaraival: küldd a démont, akit kértem, XX-hez (kívánság szerint).” A név más-ként: ACHAI PHÓTHÓTHÓ AIÉ ÉIA IAÉ: ÉIÓ THÓ THÓ PHILACHA. **465** Más-ként: ACHAI PHÓTHÓTHÓ AIÉ IÉA ÉIA IAÉ: AÉI ÉIA ÓTHÓTHÓ PHILACHA.

Szerelmi mágiánál használt, tűkkel átlyuggatott baba, amelyet egy papiruszba csavarva találtak

Feltehetőleg Paómis beperelte hősünket, aki a *nekydaimón* segítségével le akarta csillapítani ellenfele haragját, de ha ez nem sikerülne, legalább el akarta némítani.

Az A. Audollent kiadásában megjelent, a *nekydaimón*okat említő ólom átóktáblák képe sokkal egységesebb. A Karthágóban, többnyire a temetőben talált táblák majdnem mind azzal a felszólítással kezdődnek, hogy „Megesketlek téged, bárki is vagy, *nekydaimón*, aki idő előtt meghalt, a ... nevekre”, és különbséget csak a varázssnevek felsorolásában találunk. A varázslatok célja az ellenfél kocsi-versenyzőinek és lovainak elátkozása. A bennfenties varázsló név szerint felsorolja a pirosak, a fehérek, a zöldek vagy a kékek összes hajtóját, és hajtónként csoportosítva azok négy-négy lovát. Mind a négy cirkuszi sportklub alkalmazott efféle nem teljesen fair play eszközöket (hiszen mindig csak három klub hajtói és lovai szerepeltek az átóktáblákon, a saját csapaté természetesen nem).¹⁶ Az elátkozott versenyzők versenyét, erejét és lelkét is megkötötték, hogy ne nyerhessenek, esetleg essenek is ki a kocsijukból. A 249. tábla a karthágói amphitheatrumból származik, és két venatort, vagyis állatviadort vesz célba.

Hogy hívták a *nekydaimón*t?

Általában sehogy: úgy szólították meg, hogy „bárki is vagy, akár férfi, akár nő”. A varázslónak azonban lehettek információi a megidézett lélekről, hiszen az elmondta neki, hogyan halt meg, és hogy képes-e végrehajtani azt, amit a mágus követelt tőle (PGM IV 2044). De nemcsak a lélek, hanem maga a test és a sír is árulkodó lehetett. Az SM 37 2. századi ólomlemezen nem szerepel ugyan a *nekydaimón* kifejezés, de a Hórión által Niké megnyerésére írt szöveg mellé szerzője odarajzolt egy múmiát. Nehéz elképzelni, hogy egy múmia mellé, vagy egyenesen annak a szájába helyezte (vö. PGM XIX) varázsszöveg írója ne tudta volna, kinek a sírját (és lelkét) használja fel varázslata céljára. Mégsem írták föl szinte sohasem a halott nevét. Kivételt jelent az SM 50, 12 megfogalmazása: „Bárki is vagy, Kamés, hulladémon, serkenj fel számomra a téged fogva tartó nyugalomból.” A mondat, a név említését leszámítva, megegyezik a PGM IV 365 előírásaival. A nevet utólag szűrték be a szövegbe, ezért két sor közé írták meglehetősen olvashatatlanul.¹⁷ Emiatt vitatták is, hogy valóban egy névről lehet-e itt szó, vagy valami másról, olyannyira példátlanak tűnt a dolog. Csakhogy 1976-ban publikálták azt a párizsi ólomlemezt,

A *Supplementum Magicum* szövegei közül a 3. századi SM 39 szerelmi kényszervarázslat, mint ahogy a 3–4. századi SM 42-es is, csakhogy ez utóbbi lesbikus bűbáj, amely Gorgonia, Nilogenia lánya ellen irányult. A varázsszöveg szerzője Sophia, Isara lánya volt.¹⁵ Az SM 48. 2–3. századi ólomlemezeknek terjedelmes felirata a hulladémon megidezésében a PGM IV 340 skk. előírásait követi, amikor Kopia szerelmét Ailurion számára szeretné megnyerni. A lány hajfürtjét a szöveg szerint mellékelték az összehajtogatott lemezhez.

Az SM 51 (2-3. század) érdekessége, hogy egy bordázott agyagedénykére karcolták. Theodóros kényszeríti Matrónt, hogy szeresse őt. A hulladémost rögtön így szólítja meg: „ne légy engedetlen, *nekydaimón!*”, noha ez általában a démon megesketése után, a fenyegetések kilátásba helyezése előtt szokott szerepelni a varázslatokban.

A SM 57 Egyiptomban talált 4. századi ólomtáblája haragmérséklő varázslat, de a végén hozzáfűzi Hóriogenés, hogy Paómis, akit Tisate szült, ne tudjon ellene beszélni.

ami mellett a tükkel átszűrt női szobrocskát is megtalálták (SM 47). A *nekydaimón* felszólítása ebben az esetben is megfelel a PGM IV előírásainak (amiként a szobrocška is), leszámítva a démon megnevezését.

Megesketek téged, hulladémon, Antinoos, a borzongató és félelmetes névre, amitől a föld, ha meghallja, megnyílik, és amitől a démonok, ha meghallják, félelemmel félnek, és amitől a folyók és a sziklák, ha meghallják, kettészakadnak. Megesketek téged, nekydaimón, Antinoos... Ne légy engedetlen, nekydaimón, Antinoos...

Ebben az esetben szó sem lehet véletlenről, a név vitathatatlanul a *nekydaimón*-ra vonatkozik, és nem utólag szűrték be a szövegbe. Mi lehetett az oka ennek az eltökélt ismétlésnek, miért akarta Sarapammón a Ptolemais szerelmét felkelítő varázslatot egyetlen, név szerint is többször megnevezett hulladémonhoz kötni? A választ talán maga Antinoos személye jelenti. A csodálatos szépségű ifjú, akinek képmását mintegy száz antik szoborról és kétszázötven érmeábrázolásról ismerjük, Hadrianus fiúszereplője volt.¹⁸ Elkísérte a császárt egyiptomi útjára is, együtt hajóztak a Níluson, amikor 130. október 30-án beleesett a folyóba, és megfulladt. A vigasztalhatatlan Hadrianus Közép-Egyiptomban, a Nílus keleti partján megalapította Antinoopolist, ahol a fiú síremléke is állt. Antinoost isteni kultuszban részesítették, mint aki egyesült Osirisszal („Osirantinoos a legnagyobb isten”). Tiszteletére rendezték meg évente Antinoopolisban a Nagy Antinoos-játékokat (Megala Antinoeia). Még csillagképet is elneveztek az ifjúról. Osirantinoos ráadásul a hívők szerint meggyógyította a betegeket, és meghallgatta az imákat. Miért lenne meglepő, ha sírját előszeretettel használták volna varázsszövegek elásására, hiszen tragikus és hirtelen halála igazi (és nagyon híres) *aórosszá tette*?¹⁹ Bár Sarapammón ólomtáblájának pontos lelőhelye ismeretlen, azt Közép-Egyiptomba lokalizálták. Természetesen egy olyan viszonylag gyakori név esetén, mint Antinoosé, nem lehetünk bizonyosak az azonosításban. Sarapammón makacs ismétlése mégis ezt támasztja alá, hiszen minden esetben megnevezi Antinoost, ahányszor csak a *nekydaimón* szót leírja. Fontos volt neki, hogy Osirantinoos, az imák meghallgatója, segítsen. És természetesen Ptolemais szerelme is fontos volt számára, amit éppen egy *aóros* császári szerető segítségével próbált meg a maga számára leghatékonyabban biztosítani.

PGM V 305–339

Végy egy hieratikus papiruszt vagy egy ólomtáblácskát, valamint egy vasgyűrűt, helyezd a papiruszra, és rajzold körül a külső és a belső peremét íróttal, a kerületét myrrhatintával színezd be, aztán – papiruszra írva – írd a gyűrű peremére a nevet, a varázsjeleket (charaktér) kívülre, és belülre azt, amit szeretnél elkerülni, és azt: „Legyen megkötve az értelem, hogy ne tehesse meg ezt és ezt a dolgot.” Ezután helyezd a gyűrűt a rajzára, amit készítettél, hajtsd fel, ami a körön kívül van, amíg az egészet be nem feded. A tollal szúrd át a varázsjeleken keresztül, és megkötve mondd: „Mengkötöm XY-t ebben és ebben a dologban. Ne tudjon beszélni, ellenállni, ellentmondani, ne legyen képes rámnézni vagy ellenem szólani, hanem legyen nekem alávetve, ameddig ez a gyűrű el van ásva. Mengkötöm az értelmét és a szívét, a vágyait és a tetteit, hogy tehetetlen legyen mindenkivel szemben.”

Ha asszonyra irányul: „Hogy ne menjen hozzá XY-hoz XX (tetszés szerint).” Aztán vidd egy idő előtt meghalt (aóros) sírjához, ásd bele 4 ujj mélyre, és mondd: „Hulladémon, akárki is vagy, átadom neked XY-t, hogy ne tehesse meg ezt és ezt a dolgot.” Azután temesd be, és távozz el. Hatásosabb, ha fogyó holdnál csinálod.

Jegyzetek

- 1 Egy lehetséges tipológiájukhoz vö. Nagy Levente, „Kísértetek és kísértethit a koracsászárkori latin nyelvű történetírásban és politikai költészetben”: *Ókortudományi Értesítő* 11 (2003) 14–15.
- 2 Pl. Lucanus, *Pharsalia* 6, 837.
- 3 Sapphó is említi, vö. 168 A.
- 4 Audollent, A., *Defixionum tabellae*, Paris, 1904, LXVII, 1. jegyzet.
- 5 Ehhez hasonlítható eset Phlegón *Peri thaumasión* 1. története Philinnionról, az *aóros* lányról, aki visszajöhet a földre megismereni a szerelmet.
- 6 Preisendanz, K., *Papyri Graecae Magicae* I–II., Stuttgart, 1974.² Rövidítése: PGM.
- 7 A *nekromanteiáról* részletesen vö. D. Ogden, *Greek and Roman Necromancy*, Princeton–Oxford, 2004, kül. 219–262. Az *Odysseia* alvilágjárása is egy domesztikált *nekromanteiának* tekinthető.
- 8 A fordításban a *ho deina* (férfi) jelzésére XY-t, a *hé deina* (nő) jelzésére XX-et használok.
- 9 A szakirodalomban fel-felbukkan egy *nekydaimón*, akit nem fenyegettek, hanem szépen kértek. Az elképzelés egy olbiai ólomlemez új kiadásából származik: Bravo, B., „Une tablette magique d’Olbia pontique, les morts, les héros et les démons”: *Poikilia: études offertes à Jean-Pierre Vernant*, Paris, 1987, 185–218. A Kr. e. 3. századi ólomlemez nem tartalmazza a *nekydaimón* kifejezést. Mindenesetre az egyik első olyan átoktábla, amely egy halott szolgálatait kéri.
- 10 Audollent, A., *Defixionum tabellae*, LXVII.
- 11 B. Bravo („Une tablette magique d’Olbia pontique...”, 197) szerint a *nekydaimón* az istenek szolgája, vagy mindenesetre közvetítő emberek és istenek között.
- 12 Daniel, R. W. – Maltomini, F., *Supplementum Magicum* I–II., Opladen, 1990–1992. Rövidítése SM. A *nekydaimón*okat alkalmazó varázsszövegek virágkora nagyjából a Kr. u. 2–4. századra tehető.
- 13 A teljes PGM VII. papirusz olvasható magyarul (*Vallástudományi Szemle* 2005/1, 45–74) Bajnok Dániel, Pataricza Dóra és Ruzsa Kata fordításában.
- 14 PGM XIX a, 15–16.
- 15 Vö. Németh Gy., „Létezett-e antik homoszexuális mágia?": *Kultúra és közösség* 11/4 (2007) 9–11.
- 16 Audollent 234; 235; 237; 238; 239; 240; 242; 249.
- 17 További, bizonytalan „nevesített” hulladémonok: SM 37: a *nekydaimón* névtelen, vagy Horion?; PGM XXII 1: Evangelos? Vö. Brashear 3468.
- 18 *Historia Augusta*, Hadrianus 14. Antinoos képi ábrázolásait összegyűjti Backe, A., *Antinoos. Geliebter und Gott*, Berlin, 2005.
- 19 Brashear, W. M., „The Greek Magical Papyri”: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II. 18.5, Berlin – New York, 1995, 3416–3417, 151. jegyzet.